

5-SINF ONA TILI MASHG‘ULOTLARIDA NOSTANDART TOPSHIRIQLARDAN FOYDALANISH

Maxanova Feruza Mamarajabovna

Qarshi davlat universiteti Pedagogika instituti o`zbek tili va adabiyoti

yo`nalishi I kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolaning maqsadi ona tili o'qituvchilarini maktab amaliyotida hali keng qo'llanilmagan nostandart vazifalarning ayrim turlari bilan tanishtirishdir. Bizning tajribamizga ko'ra, ular darsni jonlantirishga yordam beradi. Vazifalarning g'ayrioddiyligi maktab o'quvchilarida ularni amalga oshirishning boshida hayratda qoldiradi, ish jarayonida quvonch, uning natijalarini ko'rib zavqlanadi, nafaqat o'rganilayotgan masalalarga, balki ona tiliga ham fan sifatida qiziqish uyg'otadi.

Kalit so'zlar: nostandart vazifa, nostandart mashqlar, muammoli vaziyatlar, rolli o'yinlar, noan'anaviy usullar, noan'anaviy diktantlar.

USE OF NON-STANDARD ASSIGNMENTS IN GRADE 5 MOTHER TONGUE CLASSES

Maxanova Feruza Mamarajabovna

Karshi State University, Pedagogical Institute, 1st year master's degree in

Uzbek language and literature

Annotation. The purpose of this article is to introduce native language teachers to some types of non-standard tasks that are not yet widely used in school practice. In our experience, they help to enliven the lesson. The unusualness of the tasks amazes schoolchildren at the beginning of their implementation, the joy in the work process, the pleasure of seeing its results, arouses interest not only in the issues studied, but also in the native language as a science.

Keywords: non-standard task, non-standard exercises, problem situations, role-playing games, non-traditional methods, non-traditional dictations.

Mustaqillikdan so'ng ona tili va uni o'qitishga bo'lgan e'tibor kuchaydi, yangi metodlar orqali maktab yoshidagi yoshlarni ona tilini yaxshi o'qitish va unga mehr tushirish bosh maqsad qilib olindi. Istiqlol farzandining ta'lim-tarbiyasi,

jumladan, ona tili ta'limi murakkab va serqirra jarayon, uni davr talablariga javob beradigan darajada amalga oshirish ko'p omillarga bog'liq. Bunda davlat siyosati (davlat tomonidan yaratilgan shart-sharoit), o'quv qurollari (darslik, qo'llanma sifati, saviyasi), ularning mazmunini o'quvchi ongiga singdirishda qo'llanadigan usul va vositalar (texnik, ashyoviy va hokazo), ta'limni amalga oshiradigan shaxs(o'qituvchi)ning kasbiy mahorati, shaxsiyati(jonkuyarligi, vijdoni va hokazo), o'quvchining qobiliyati(zehni, xotirasi), uquvi, tarbiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi [8].

Aslida muammo sal boshqacharoq, ma'lumki, har yil, har bosqichda o'qtiladigan ona tili darsini qanday tashkil etish mumkin? Qanday qilib nostandart mashqalar orqali o'quvchini qiziqtirish mumkin?

Bu muammo uzoq vaqtdan beri til o'qituvchilarining e'tiborini tortib kelmoqda. Uning yechimini izlashning xilma-xilligi yorqin, g'ayrioddiy didaktik materialni jalb qilishda, va nostandart vazifalardan foydalanishda namoyon bo'ladi.

Nostandart vazifa juda keng tushunchadir. U ushbu turdagi vazifalarni an'anaviy (standart) vazifalardan ajratish imkonini beradigan bir qator xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Nostandart vazifalarning asosiy farqlovchi xususiyati ularning "psixologiya samarali, ijodiy deb ataydigan faoliyat bilan" bog'liqligidir. Boshqa belgilar mavjud:

- o'quvchilarning qo'yilgan ta'lim muammosini hal qilish yo'llari va variantlarini mustaqil ravishda izlash (taklif etilgan variantlardan birini tanlash yoki o'z variantini topish va yechimni asoslash);
- noodatiy ish sharoitlari;
- ilgari olingan bilimlarni notanish sharoitlarda faol takrorlash.

Nostandart vazifalar muammoli vaziyatlar (qabul qilingan bilimlardan foydalanish yo'lini topish kerak bo'lgan qiyin vaziyatlar), rolli o'yinlar va ishbilarmonlik o'yinlari va musobaqalar shaklida taqdim etilishi mumkin hamda qiziqarli elementlarga ega bo'lgan boshqa vazifalar (kundalik va fantastik vaziyatlar, dramatisatsiya, lingvistik ertaklar, topishmoqlar, "tekshiruvlar").

5-sinfidan boshlab to'g'ri, ravon va boy nutqning asosiy vositasi bo'lgan so'zning turli jihatlariga, gap tuzishga alohida e'tibor qaratiladi.

Bu bosqich juda muhim bosqich va ona tilini anglash uchun bola hayotida katta o'rin egallaydi, shuning uchun ham biz izlanishlar davomida aynan 5 sinf ona tili fani doirasidagi qo'llanish mumkin bo'lgan nostandart metodlarni keltirib o'tamiz.

"O'ZBEK TILIDAN O'ZBEK TILIGA TARJIMA"

Ushbu turdagi nostandart vazifalar noan'anaviy usullarda (ko'pincha o'yinli elementlaridan foydalangan holda) taqdim etilgan lingvistik hodisalarni aniqlash va tushuntirish ishlarini o'z ichiga oladi. Bu topshiriqlarni bajarishda o'quvchilar o'qituvchi ko'rsatgan lingvistik birliklarni (so'z, ibora, gap) sinonimlarga almashtirishlari kerak. O'zgartirish zarurati lingvistik materialning tabiati bilan bog'liq: u til birliklaridan noto'g'ri foydalanish, adabiy me'yorlarni buzish, uning ma'nosini yashirish yoki uni noaniq qilish, ba'zida kulguli effektga olib keladigan holatlarni o'z ichiga oladi. Sinonimik almashtirish ("tarjima") gapni aniq, tushunarli va to'g'ri qiladi.

Ushbu turdagi nostandart vazifalarga quyidagilar kiradi:

- chet tili, professional, eskirgan, jargon so'zlarning "tarjimasi";
- "ko'cha tili" kabi mavjud bo'lmagan tilda yozilgan matnlarning "tarjimasi" (yoki ular uchun lug'atlar to'plami);
- bir uslubda tuzilgan matnlarni boshqa uslubning "tiliga" "tarjima" (lingvistik ertaklar, so'z atamalarining obrazli talqini);

Effekt yaratish yoki o'quvchilarning nutqidagi xatolarga e'tiborni qaratish uchun ataylab noto'g'ri qo'llanilgan til birliklarining "tarjimasi" (ma'noni dekodlash) olib boriladi.

LINGVISTIK "MEHMONLAR"

Ushbu turdagi nostandart topshiriqlar ustida ishlash o'quvchilarning til hodisalarini tan olish faolligi bilan ham bog'liq, ammo "o'zbek tilidan o'zbek tiliga tarjima"dan farqli o'laroq, ular "asl manba"ni (ibora, frazeologik ibora, jumla) tiklashlari kerak: uning individual tafsilotlari va xususiyatlariga ko'ra, yoki uning

tavsifi (tarjimasi) bo'yicha so'zni "taxmin qilish". Bunday vazifalarni bajarish ko'p jihatdan "krossvord" deb nomlangan taniqli jumboq o'yinini eslatadi.

Bunday ishning foydaliligi aniq: o'quvchilarning so'z boyligi - yangi so'zlarning ma'nolarini anglash va allaqachon ma'lum bo'lgan so'zlarning ma'nolarini aniqlashtirish orqali - va nutqning grammatik tuzilishi - ma'lum bir so'zning grammatik tuzilmalaridan foydalangan holda o'z fikrlarini ifoda etishga harakat qilganda boyitiladi. nutq uslubi. Til tuyg'usi, til birliklarining tasviriy va ekspressiv imkoniyatlarini tushunish qobiliyati (tasvir va kulgili effekt yaratish vositasi sifatida so'zlarni o'ynash) rivojlanmoqda va takomillashtirilmoqda. Bularning barchasi, o'z navbatida, o'quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi, ko'pincha analogiya (ertaklar, topishmoqlar, krossvordlar) bo'yicha o'z asarlarini yaratish istagini keltirib chiqaradi.

Ushbu guruhning nostandart vazifalaridan quyidagilarni ta'kidlash mumkin:

- so'zlarni talqin qilish (shu jumladan majoziy) yoki umumiy xususiyatga ko'ra taxmin qilish;
- maqollar, matallar, frazeologik iboralarni individual xususiyatlarga ko'ra dekodlash;
- topishmoqlarni yechish (shu jumladan lingvistik);
- o'yin-topshiriqlar "Men so'zni o'ylab topdim", "Savol - javob" va boshqalar.

1-topshiriq. So'zni tavsifiga ko'ra toping. Buni qanday qilganingizni tushuntiring.

Mashinaning "ko'zi". "Yangi muzlatilgan" yomg'ir. Yo'l harakati nazoratchisining "so'zi". Asalarilarning "arxitektura tuzilishi". Qarindosh yoki cho'qintirgan ota. Oyoqli shlyapa. O'rmon barabanchisi. Itning quvonchi. It emas, dachshund. Qush emas, burgut.

LINGVISTIK "YORDAMCHILAR"

Bu savollar bo'lib, ularning maqsadi ilgari olingan bilimlarni takrorlashda o'quvchilarning aqliy faoliyatini faollashtirishdir. Savollarni shakllantirishning kutilmaganligi va mazmunining noan'anaviyligi topshiriqlarni bajarish uchun

yaxshi rag'bat bo'lib xizmat qiladi. Savollarga javob berish, tilshunoslik sohasida o'ziga xos kichik "kashfiyotlar" qilish, maktab o'quvchilari rus tilidagi bilimlarning amaliy ma'nosiga amin bo'lishadi, o'quv fanining o'zi ular uchun yangicha yo'l ochadi. Savollarning tashqi soddaligi ortida jiddiy lingvistik mazmun yotadi: o'quvchilar lingvistik faktlarni "ilmiy tilda" tushuntirishlari kerak. Shunday qilib, ushbu vazifalarni bajarishda asosiy narsa til faktlarini tan olish emas, balki ularni tushuntirishdir.

Ushbu guruhning vazifalariga quyidagilar kiradi:

- muammoli xarakterdagi masalalar (bir nechta variantdan bittasini tanlash, ikkita to'g'ri variantni farqlash, variantlarni taqqoslash);
- ko'ngilochar xarakterdagi savollar (ular tildan tashqari vaziyatga asoslangan: savollar-hazillar, savollar-jumboqlar, "kutilmagan" yoki "bolalar" savollari).

1-topshiriq. Savolga batafsil izchil javob tuzing.

Nega, durbin orqali manzaraga qaraganingizda, nafaqat yaxshi ko'rasiz, balki yaxshi eshitasiz va tushunasiz?

Berilgan so'z juftlarida nima uchun ikkala imlo ham to'g'ri? Farqi nimada? Katta bo'lish - o'sish. Qushlarning ohangida - qushlarning qo'shig'ida.

2-topshiriq. Hazil savollariga javob bering. Ularning to'g'riligini qanday tekshirish mumkin?

Daraxtning shoxida qarg'a o'tiribdi. Qarg'ani cho'chitib yubormasdan shoxni arralash uchun nima qilish kerak? Javob: Qarg'aning o'zi uchib ketishini kutish.

Undan qanchalik ko'p olaversangiz, u shunchalik kattalashib boraveradi. U nima? Javob: Chuqur.

Qaysi inson otni ham, filni ham hech bir qiyinchiliksiz ko'tarishga, ularni joyini o'zgartirishga qodir? Javob: Shaxmatchi.

Choyni qaysi qo'l bilan aralashtirish kerak? Javob: Choyni qo'l bilan emas, balki qoshiqcha bilan aralashtirish maqsadga muvofiq.

U sizga tegishli, ammo boshqalar undan sizga nisbatan ancha ko'proq foydalanishadi. U nima? Javob: Sizning ismingiz [7].

"NAVBATCHI" HARF

Topshiriq:

Bir daqiqada ma'lum bir harf uchun berilgan morfologik xususiyatga ko'ra iloji boricha ko'proq so'z yozing: 2-shaxs birlik fe'llari; 3-tuslashdagi otlar va hokazo. (O'quvchilar ko'proq so'z o'ylab topgan o'quvchidan boshlab o'z ro'yxatini ovoz chiqarib aytadilar. Yoqtirganlar hammasini yozib qo'yishadi; xatosi yo'qligiga ishonch hosil qiling).

I. Quyidagi gaplarning so'z shakllariga urg'u bering.

1. Alisher yil davomida juda ko'p o'sdi.
2. Mehmon kutilmaganda, dab-durustdan paydo bo'ldi.
3. Yana bozorga behuda ketdi.

II. Urg'uni so'zlarga joylashtiring va o'zbek tilida urg'uning ko'chishi haqida xulosa chiqaring:

Chuqur teshik, labingni tishla, qo'l bilan yetakla, butun yonog'i qizarib, chalqancha yotib, yerga urib, qadringni bil, qishda semirib, suv ol, uni suvga qo'ying.

III. Boshlang'ich sinf o'quvchilari savollar bo'yicha nutq qismlarini aniqlashga o'rgatiladi.

Biz topshiriq beramiz: bunday jummalarda takrorlangan so'z uchun savol bering.

1. O'ng tomonida qoya, chap tomonida esa ulkan tubsizlik bor edi.
2. Bizda qo'ziqorinlar tubsiz.
3. Uf, tubsizlik, u meni qanday bezovta qildi!

Belgilangan barcha so'zlar uchun savol berishga muvaffaq bo'ldingizmi? Va siz ham xuddi shunday savollarni berdingizmi? Xo'sh, ularning gap bo'lagiga mansubligini qanday aniqlash mumkin? Aynan shu yerda qiziqish boshlanadi, bu bolalarni ilmiy xulosaga olib keladi: so'zning nutq bo'lagiga tegishliligi uning so'z shakllari to'plami, ya'ni so'z yasaliş paradigmasi bilan belgilanadi, lekin umuman olganda emas.

RANGLI SHARLAR

Topshiriq. Shar chizmasida yozilgan ot uchun iloji boricha ko'proq sifatlarni tanlang.

Masalan, sharlarga daryolar yozilgan va o'quvchilar tanlaydilar: katta, tez, tog'li, mashhur, ko'k, sokin.

Qo'llar: toza, oltin, mehribon, mayin, kuchli.

Yulduzlarga: uzoq, yorqin, samoviy, yorqin.

Mamlakat: uzoq, begona, qiziqarli, qo'shni.

Olma: suvli, yashil, mazali, qurtlagan.

Shuningdek, ona tili darslar davomida 5 – sinflar uchun turfa xil nostandart, mavzulashtirilgan diktantlar olish mumkin.

Ushbu turdagi nostandart diktantlarga quyidagilar kiradi:

"To'ldirish uchun" diktantlar:

- jumlar va matnlarni iloji boricha bir xil turdagi elementlar bilan to'yingan tahrirlash (nutq xatolari, noto'g'ri so'zlar va konstruktsiyalar);
- berilganiga bir xil turdagi lisoniy birliklarni (sinonimlar, turdosh so'zlar va boshqalar) tanlash - "kim ko'proq?" tamoyili bo'yicha;
- tanlovli javob bilan mashqlar (bir nechta taklif qilinganlardan to'g'ri variantni tanlash yoki "qo'shimcha uchinchi" tamoyiliga muvofiq seriyadan hodisani chiqarib tashlash).

«Mavzu» (terminologik) diktantlar. Diktatsiya qilingan iboralarni bir so'z bilan yozing.

Lingvistik diktant

Til haqidagi fan. Yozuvda tovushning grafik belgilanishi. So'zning ildizdan oldingi qismi. Ot bilan ifodalangan ta'rif. Suv, suvdan suvga ... Moviy osmon, osmonga qarang, uzoqlarga qarang ...

Adabiy diktant

Badiiy mubolag'a. Badiiy asarning tuzilishi. Qisqa gap. Adabiy xotiralar. Adabiy o'g'irlik.

Matematik diktant

Cho'zilgan kvadrat. Teng tomonli to'rtburchak. Burchakni ikkiga bo'luvchi chiziq. 1000 gramm. 100 kilogramm. 1000 kilogramm. 1000 metr.

Tarixiy diktant

Bir davlatning boshqa davlatga qarshi qurolli hujumi. Xalq kuchi. Har qanday kuchning yo'qligi. Bir davlatning boshqa davlatga iqtisodiy va siyosiy ta'sirining tarqalishi. Qo'rqitish, zo'ravonlik, bostirish siyosati.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, XXI asr o'qimishli odamlardan keng qamrovli ma'lumotlarning barcha turlarida mustaqil harakat qilish, ishlab chiqarish va fuqarolik xatti-harakatlarining ko'plab muammolarini hal qilish kabi qobiliyatlarni talab qiladi.

Har qanday turdagi maktabning, shu jumladan bizning maktabning vazifasi ham o'zini takomillashtirish, mustaqil qaror qabul qilishga qodir, bu qarorlar uchun mas'uliyatni his eta oladigan shaxsni shakllantirish bo'lishi kerak, ularni amalga oshirish yo'llarini toppish esa o'qituvchining vazifasidir.

Nostandart mashqlardan foydalanish orqali o'quvchilarning bilim sifati, ularning bilim olish qobiliyati, shuningdek, bilish va motivatsion faoliyati sezilarli darajada oshadi. Va ular darslarga baho uchun emas, balki ta'lim va kognitiv motivlarni - o'zlarining o'sishi, o'zlarini yaxshilash motivlarini boshqaradilar. O'quvchilar o'quv dialogida sinfda faol ishtirok etadilar, o'ylash, tahlil qilish, asosli bahslashish, xato qilishdan va ularni tan olishdan qo'rqmaydilar. Lekin eng muhimi, bunday darslarda o'quvchilar va o'qituvchi o'zini qulay his qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shayxislamov, N. (2020). The Significance and Significance of Modern Linguistic Trends in Uzbek Linguistics. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 16-18.
2. Shayxislamov, N. (2020). Ona tili darslarida o'quvchilar nutqini o'stirishning asosiy yo'nalishlari. Science and Education, 1(4), 174-179.
3. Гончарова, Т. И. Когда учитель – властитель дум / Т. И. Гончарова, И. Ф. Гончаров. – М., 1991.

4. Загашев, И. О. Учим детей мыслить критически / И. О. Загашев, С. И. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. - 2-е изд. – СПб: «Альянс «Дельта» совм. с издательством «Речь», 2003. – 192 с.
5. Курбанович, М. К. (2020). Инновационная деятельность как обязательный компонент личной педагогической системы преподавателя. Сўз санъати, (3), 219-225.
6. Панов, М. В. Как преподавать в школе лексику / М. В. Панов, В. В. Луховицкий. – М.: Чистые пруды, 2006. – Вып. 4. - 32 с.
7. <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/ona-tili/davr-va-ona-tili-talimi-muammolari-davra-suhbati.html>
8. <https://makepedia.uz/bu-qiziq/mantiqiy-savollar-javoblari-bilan/>